

te Nijkerk, zijn
boekhandelaars

der Kerk
n geschetst

MM.
SCH vertaald

URE.
R. H. G. KLEYN.
190.

hets
loofsleer

ELLE.
rke d. Veluwe.

RMSER, te Am

Universiteit
voor eene
logie?"
ing, gehouden ter
vergadering der
derwijs op Gere

PER.

lateurkachel

verwarmen van
te buitenlucht in
te naar verziezen
laatsen kan ont-
ke circulatie be-
kmatig en tevens

PIERON,

10, Amsterdam.

le zuster.

den en heden van

te Toegoe.

KHOP.

ik open?

van Bunyan's

toekhandel en bij

ordrecht.

ina's, 45 Cents.

aanbieding tot

ordrecht.

lon: 0 nooties.

God? 9de druk.

Cent aan:

Dordrecht,

akket.

ors van

OR.

oor NEERLANDS

VOLK.

A. Wormser.

rs. van 16 pag.

Een God, die

waarheid over

meringen. Een

V. de Midder-

dingsveld. Uit

correspondentie.

te uitgevers.

ER & ZOON.

2.25,

ib f 3,

1, Amsterdam.

smus

/ 0.15 de af.

3.75 berekend.

boekhandelaars

COVER.

RMSER.

aflev. van:

et.

IR,

50 zal dit

ERDAM.

De Hervormer

VAN DE

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 28 Juni 1881 (Staatsblad N°. 124).

Zondag 21 September 1890. N°. 665.

Abonnementprijs: franco aan huis, per drie maanden f1.30. Afzonderlijke nummers aan het Bureau 10 Cent.
Abonnementen worden aangenomen door alle Boekhandelaars, Postdirecteuren enz. en aan het Bureau te Amsterdam.
Advertentie: van 1 tot 6 regels 90 Cent; voor elke regel meer 15 Cent.
Aanvragen en vermelding van leedgedaven en Verlagen van Vereenigingen 10 Ct. per regel.

Van de Genademiddelen.

ZONDAGAFDEELING XXVIII.

Door éénen Geest tot één
lichaam gedoopt,
1 Cor. 12:13.

De Kinderdoop.

VII.

Durven we de hoop koesteren, dat in de voorgaande artikelen op den Kinderdoop, als zoodanig, genoegzaam licht viel, toch mogen we hiermee ons betoog nog niet sluiten.

Kwelijk toch kan ontkend, dat de door ons gegeven voorstelling in niet onbeduidende mate afwijkt van de meeningen, die in den loop dezer eeuw, ook onder ons Gereformeerde volk, onder den Kinderdoop in zwang kwamen. Hierdoor nu zou de indruk kunnen ontstaan, alsof door ons een nieuwe meening van eigen viading ware voorgedragen. En daar we nu niet zekerheid weten, dat de door ons gegeven voorstelling niet iets nieuws, maar de aloude belijdenis onzer vaders is, stellen we er prijs op, met de stukken zelve aan te toonen, dat metterdaad ook door hen de Kinderdoop in hetzelfde licht beschouwd werd, waarin wij dien geplaatst hebben.

Onze voorstelling kwam hierop neer: 1°. dat de heilige Doop een voorafgaand genadewerk Gods onderstelt, en alzoo een zegel is op wat Hij in de ziel reeds vooraf gedaan heeft; 2°. dat het genadewerk Gods, blijkens de duidelijke uitspraak der Heilige Schrift, niet aan den volwassen leeftijd gebonden is, maar reeds in zeer jonge kinderen kan plaats grijpen; 3°. dat de kerk, die nooit over het hart kan oordeelen, noch bij volwassenen noch bij kinderen met zekerheid beoordeelen kan, of er een genadewerk Gods al dan niet aanwezig is; 4°. dat derhalve de kerk bij het toedienen der Sacramenten, niet mag afgaan op eigen inzicht of vermoeden, maar te handelen heeft naar den van God gestelden regel; 5°. dat deze regel de Verbondsregel is, die ons zegt, dat God de Heere geheel vrijmachtig zijn uitverkorenen niet nu hier dan daar, maar meest in de opvolging derzelfde geslachten laat geboren worden; 6°. dat dit de kerk gerechtigd en verplicht, om kinderen en kindskinderen van tot het heilig Avondmaal toegelatenen, te doopen; 7°. dat de kerk gehouden is, om door ernstige oefening der tucht de kerk tegen vermenging met verklaarde ongelovigen te beveiligen; en 8°. dat de kerk alsoo den heiligen Doop moet toedienen, al weet ze vooruit, dat hierbij vaak voor wedergeborenen doorgaan, die het van achteren blijken zullen, niet te zijn. Evenals bij het heilig Avondmaal.

Hiertegenover nu staat de thans in de gemeente meest gangbare voorstelling, die aldus oordeelt: 1°. Het genadewerk Gods begint, op zeer enkele uitzonderingen na, pas op later leeftijd; en hiervan kan dus bij den Kinderdoop geen sprake zijn; 2°. de kinderkens in de kerk zijn dus niets dan in zonden ontvangen en geboren schepsels, die nog onverzakt, evenals de heidenkinderkens, in hun verdoemelijkheid liggen; 3°. intusschen geeft God aan de geloovige ouders ook zekere zwakke hoop, dat Hij wellicht op later leeftijd een of meer van hun kinderen ten leven roepen zal; 4°. met het oog op de Christelijke opvoeding is het daarom goed, dat ook de kinderkens gedoopt worden, wijl de ouders dan door de Doopsbelofte gebonden zijn; en 5°. blijkt iemand later door den Heere te worden geroepen, dan kan hij in den Doop reeds van kindsbeen af de teedere zorg van zijn God zien, die reeds toen, door de belofte zijner ouders, voor zijn Christelijke opvoeding waakte.

Deze voorstelling nu is niet uit de Gereformeerde belijdenis in onze kerk gekomen, maar door den invloed van het uit Engeland tot ons overgewaarde Methodisme. Daar het echter in het oog springt, dat de belofte der ouders hierbij hoofdzaak wordt, en deze belofte evengoed zonder Doopsbediening bestaanbaar is, was het natuurlijk, dat het Methodisme in Engeland nogmaals in veel kringen den Bejaardendoop als eenig wettigen doop aanpreekt, en tot afschaffing van den Kinderdoop leidde; en niet minder natuurlijk, dat ook ten onzent al minder waarde aan den Kinderdoop werd gehecht, of ook, dat waar deze plichtigheid nog stand hield, bijna niet meer op het Sacrament en de sacramentele genade, maar bijna uitsluitend op de belofte der ouders en de toespraak tot de ouders werd geleet.

In, dit ging zoo ver, dat ten slotte bij duizenden en duizenden zekere vervreemding van ons Doopsformulier ontstond, die zich vooral tegen het dankgebed keerde; reden waarom tal van predikanten dan ook verklaarden, dit dankgebed niet met een goed geweten te kunnen doen. Toch had, dankt ons, dit laatste reeds tot nadenken moeten stemmen. Gevoelde men klaarkijk, dat ons Doopsformulier in strijd was met de voorstelling, die men zichzelf aangaande den Doop gevormd had, dan had de uitwerking van dit besef behooren te zijn, niet dat men het formulier schand en havende, maar dat men zichzelf eens afvroeg, of men zich dan ook misschien in zijn voorstelling omtrent den Doop vergist.

Men wist toch, dat ons Doopsformulier niet onvoorzien en bijgeval in onze kerken was ingeslopen, maar uit de pen van onze vroomste en uitnemendste godgeleerden was gevloeid, en in de beste dagen onzer Gereformeerde kerk door alle kerken was aangenomen. Was het nu denkbaar, dat én deze godgeleerden, én alle deze kerken zich zoo dreefzig in zoo heilige zaak zouden vergist hebben, en door onnadenkendheid in het Doopsformulier zouden hebben opgenomen, wat men waant, dat reeds bij oppervlakkige lezing als onwaar en onhoudbaar uitkomt?

Hier het ongerijmde van iazende, hebben enkelen beter ingelicht, dan ook voorgelagen een middenweg in te slaan. Het stond er zoo duidelijke, dat het Sacrament strekt, om het geloof te sterken. Ook de Doop moest dus die strekking hebben, en ook bij den Kinderdoop, zoo gaven ze daarom toe, moest dus geloof ondersteld. Maar in plaats van nu dit „geloof” te zoeken in het „geloofsvermogen” of het „raad des geloofs”, dat het den Heere vaak beleeft, reeds aan jonge kinderkens in te hanten, verkeerden ook zij in de meening, dat bij een zuigeling aan de borst nooit of nimmer van „geloof”, onder wat naam ook, sprake kon zijn, en verstonden het daarom van het „geloof” der ouders. Een soort plaatsbesteding dus. Het kindeke zonder geloof, maar de vader met geloof, en nu dat geloof van den vader voor het kindeke in de plaats tredende.

Toch getuigde ook deze opvatting niet van diepte. Uit het geloof der ouders toch was voor het Sacrament niets af te leiden, dan dat deze recht hadden op het Sacrament van het heilig Avondmaal, of voor zooveel ze nog ongedoopt mochten zijn, op het Sacrament van den heiligen Doop. Maar nooit kon uit het geloof in den één afgeleid, dat de ander op het Sacrament aanspraak had. Intusschen is het begrijpelijk, wat hierbij op het dwaalspoor leidde. Reeds Bera namelijk, Calvijn's groote leerling, heeft wel terdege in verband met den Kinderdoop ook op het geloof der ouders gewezen. En al zijn nu onze latere godgeleerden, om misverstand te voorkomen, hem niet op dit glibberig pad gevolgd, toch springt het in het oog, dat er altoos een niet te miskennen verband tusschen het geloof der ouders en den Doop hunner kinderen bestaat. Ons formulier zelf wijst hierop, door te spreken van den Doop voor de kleine kinderkens der geloovigen. Het is namelijk in hun hoedanigheid van geloovigen, dat de ouders hun kinderkens ten Doop presenteren. Een Heiden, een Turk of Jood kan dat niet. De Doop komt als Verbondsregel alleen aan de kinderkens toe van hen, die in het Verbond staan, als uitwendige bondelingen door de kerk erkend worden, en alzoo als geloovigen voorkomen. Niet alsof het geloof in de kinderkens uit het geloof der ouders zou voortkomen, want de inplanting van het geloofsvermogen is een vrijmachtige daad Gods; maar omdat het God beleeft heeft, de voorwerpen zijner uitverkiezing bijna altoos uit geslachten te doen geboren worden, waarin het geloof reeds werkte, en ook omdat Hij zich van de geloofswerkzaamheid in de ouders meestal als instrument bedient om het geloofsvermogen der kinderkens, door een Christelijke opvoeding, tot uitgang te brengen. Men kan dus tot op zekere hoogte wel zeggen, dat het geloof der ouders een aanwijzing voor de kerk is, om de aanwezigheid van het geloofsvermogen ook in hun kinderkens te onderstellen, maar dit neemt niet weg, dat de bediening zelve van den heiligen Doop nooit anders rusten kan dan op de onderstelling, dat in het te doopen kind zelf het ingeplante geloofsvermogen, op eene voor ons verborgene wijze, reeds aanwezig is.

Dit is het cardinale punt, waar het bij den Kinderdoop op aankomt. Moeten onze kinderkens beschouwd worden, als in zonden ontvangen en geboren, maar in wie reeds een genadewerk Gods maar ondersteld worden, dan moeten ze gedoopt; en anders moet de Doop onzer kinderkens nagelaten. Men ziet dan ook, dat de kerkelijke ontwikkeling in Amerika, dat tereijde het niet onderstellen van een genadewerk in het kindeke de geloovigen metterdaad tot afschaffing en vernietiging van den Kinderdoop leidde. Terwijl toch de gemiddelde Gereformeerde kerken aldaar niet meer dan een 2 miljoen leden tellen, bedraagt het aantal leden der Baptistengemeenten, die den Kinderdoop bestrijden, reeds 4 miljoen; terwijl de Methodisten, die hem nog wel bijhouden, maar toch ondermijnen, insgelijks reeds tot een ledental van 4 miljoen klimmen.

Ten betooge nu dat de Gereformeerde kerken en de Gereformeerde godgeleerden in hun bloeitijd metterdaad bij den Kinderdoop in het te doopen kind een voorafgaand genadewerk Gods onderstelden, verwijzen we in de eerste plaats naar het Doopsformulier.

Het duidelijkst spreekt ons Doopsformulier zich uit in de eerste vraag, die tot den vader gericht wordt. Na lotte men er wel op, dat de kerk hier spreekt, en wel een Gereformeerde kerk, gelijk die behoort te wezen. De toegesproken vader treedt hier dus op, als iemand die op belijdenis van zijn Heere en Heiland reeds tot het heilig Avondmaal is toegelaten; en de kerk spreekt hem aan, wel wetende, dat er ook hypocrieten onder de geloovigen zijn en in hem natuurlijk een waarschtig geloovige onderstellende. En als nu vraagt zulk een kerk aan zulk een vader, „of hij niet bekend, dat de kinderkens der geloovigen in de kerk, hoewel evenals hun ouders in zonden ontvangen en geboren, en daarom allerhande ellendigheid, ja de verdorvenisse zelve onderworpen, nochtans in Christus geheiligd zijn en daarom als zijnde lidmaten zijner gemeente, behooren gedoopt te wezen.”

Er wordt hier dus volstrekt geen persoonlijk oordeel over het ten Doop gepresenteerde kind uitgesproken; want hoe zou de kerk ooit aan zulk een kindeke met enige zekerheid ontdekken, of er een werking van den Heiligen Geest in was? Neen, dat aangeboden kindeke wordt hier alleen gepresenteerd, als vallende onder den regel, dat bij kinderen, uit geloovige ouders of grootouders geboren, de mogelijkheid van een genadewerk Gods moet worden aangenomen. Dit voorafgaande genadewerk Gods drukt nu het Formulier uit met de woorden: in Christus geheiligd zijn. Woorden, die niet mogen verzwakt worden, maar in verband met het volgende: dat ze lidmaten van Christus gemeente zijn, niet anders kunnen verstaan, dan dat de inplanting van de verborgen kiem des nieuwen levens reeds bij hen plaats gehad heeft. Nu kan het daarom zeer wel van achteren uitkomen, dat dit niet zoo was, ook al zal het op aarde voor ons menschen steeds onmogelijk blijven, om dit met volstrekte zekerheid te beoordeelen. Maar dit ontneemt niets aan de waardij van deze belijdenis der kerk. Immers ook bij het heilig Avondmaal treedt de kerk niet als kenster der herten op. Een blijkt dan van achteren dat dit kindeke geen genadewerk in de ziel had ontvangen, dan volgt hier slechts uit, dat dit kindeke evenmin het zegel ontving, als de ongelooovige aan het Avondmaal den zegen van het tweede Sacrament ontvangt. Veel eer wordt zulk een Doop, evenals zulk een Avondmaal, dan een verzwaring van oordeel.

Hetzelfde blijkt uit wat in den aanvang van dit Formulier over de drie stukken van den heiligen Doop gezegd wordt. Want wel heeft men zich hier minder aan gestooten, omdat dit alles niet in den verleden, maar in den tegenwoordigen tijd geschreven staat, doch bij eenig nadenken zal een aandachtiger lezing toch doen zien, dat dit onderscheid niet opgaat. Vooreerst toch lette men er op, dat er ook van het Verbond staat, niet dat God dit opgericht heeft, maar „dat Hij met ons een eeuwig Verbond der genade opricht.” Stemt men nu toe, dat het nieuw Verbond der genade niet pas later opgericht wordt, maar in het bloed van Christus reeds voor 18 eeuwen opgericht is, dan blijkt hieruit, hoe dit spreken in den tegenwoordigen tijd volstrekt niet aanduidt, dat deze geestelijke werkingen eerst later volgen zullen. Maar ook uit iets anders blijkt dit. Er wordt namelijk niet gezegd, dat God „die kinderkens tot zijn kinderkens en eigenaamen aanneemt”, maar dat Hij ons aanneemt. Geheel de kerk der geloovigen sluit dus zichzelf hierbij in. Komen deze ouders hier dus voor als geloovigen en wederge-

boranen, dan volgt hieruit, dat dit alles slaat niet op wat God eerst later doen zal, maar op hetgeen Hij reeds gedaan heeft. Men lotte er toe op, dat in heel dit schoone stuk tusschen de ouders en de kinderkens niet onderscheiden wordt, maar dat dit alles gezegd wordt van de ouders en de kinderkens samen, die samen onder het woordke ons begrepen worden. „Als wij in den naam des Zoons gedoopt worden, zoo verzegelt ons de Zoon, dat hij ons wascht in zijn bloed van alle onse zonden.”

Vooral het derde stuk spreekt hier sterk. „Zoo worden wij ook wederom door den Doop vermaand tot een nieuwe gehoorzaamheid, om dezen eenigen God, Vader, Zoon en Heiligen Geest, lief te hebben van ganser harte, en in een nieuw godzalig leven te wandelen.” Hoe zou dit nu zin hebben voor iemand, volwassen of nog kindeke, in wien God nog niet met zijn genade gewerkt had? Of hoe zou ooit een onwedergeborene hertoe in staat zijn? Daarom volgt er dan ook, dat dit ons wel vreemd schijnt hoe een kindeke „zonder zijn medeweten” in genade kan aangenomen zijn, maar dat deze bevreemding ophoudt, zoo we slechts indenken, hoe hetzelfde kindeke „eveneens zonder zijn medeweten” der verdorvenisse in Adam deelachtig is. De genade mag niet achterstaan bij het verdel. Werkt het verder reeds in een jong kindeke, de genade kan het eveneens. En op dien grond nu moeten de kinderkens niet als heidenen, maar „als erfgenamen van het rijk van God en van zijn Verbond” gedoopt worden.

En nu volgt het gebed, dat begint met de typen van den heiligen Doop in den Zondvloed en het gebeurde bij de Roode Zee, waarbij beide malen de kinderkens met de ouders gereinigd worden, en geen onderscheiding van leeftijd plaats heeft; terwijl vooral in het gebed zelf voor deze kinderen alleen die uitwerking der genade wordt afgesmeekt, die alleen denkbaar en bestaansbaar is, in de onderstelling dat deze kinderkens tot de uitverkoren behooren, en alleen in dat geval voor hen mag worden afgebeden. De eenige bedenking, die men hietgeen zou kunnen maken, ligt in de bede, dat „de door den Heiligen Geest in Christus Jezus mochten worden ingelijfd”. Dat toch kon het vermoeden doen rijzen, alsof ze voor den Doop nog buiten Christus stonden. Dat dit echter de bedoeling niet kan zijn, blijkt uit wat we straks reeds aanmerkten, dat deze kinderkens hier voorkomen, „als zijnde in Christus geheiligd en als zijnde lidmaten van Christus kerk.” Deze schijnbare tegenstrijdigheid zal echter, na onze breede verklaring van de sacramentele genade in den Doop, niemand meer moeilijkheid baren. Ons Formulier wijst hierin op de bijzondere genade, die God Drieëenig door den Doop zelf als Sacrament werkt, en die de mogelijkheid in het gedoopte kind schept om zich later van zijn inlijving in Christus ook bewust te worden.

Het Formulier is dus niet in strijd met het dankgebed, en het dankgebed is niet in strijd met het Formulier, maar beide zijn volmaakt één. Ook hier toch wordt, geheel in overeenstemming met het voorgaande beleden, „dat de Doop nu verzegelt en sacramenteel bekrachtigt, dat God ons en onse kinderen tot zijn kinderen aangenomen heeft.” Iets waarmee de kerk zich volstrekt geen uitspraak omtrent den geestelijken staat of de eeuwige toekomst van deze gedoopte kinderen aanmatig; iets wat God alleen toekomt; maar slechts uitspraak, dat zij deze kinderen, naar Gods bevel, gedoopt heeft, in de onderstelling dat ze tot zijn uitverkorenen behooren. En op die onderstelling rust dan ook het slotgebed in deze dankzegging, dat God de Heere „deze gedoopte kinderen met zijn Heiligen Geest altijd wille regeeren, opdat ze in den Heere Christus wassen en teneemen”; iets wat natuurlijk van een onwedergeborene nooit kan gezegd worden.

Zoo ziet men dus, hoe de door ons gegeven voorstelling, dat de Doop ook aan de kleine kinderkens nooit anders mag bediend worden, dan in de onderstelling, dat ze uitverkorenen zijn, en eens denulken blijken zullen, door onze Gereformeerde kerken, in heur geestelijken bloeitijd, aan alle Dienaren des Woords op de lippen is gelegd. Iets wat nu wel geen zin heeft in een volkskerk, en het geestelijk besef beledigt zoodra de tucht verwaarloosd wordt, en alle onderscheid tusschen geloovigen en ongelovigen wegvallt, maar niettemin als eenig goede regel voor den heiligen Doop moet blijven gelden.

Niet de Doop moet veranderd naar den ellendigen toestand der kerk, maar de kerk

moet zich zoolang en zoo ernstig reformeeren, tot ze den Kinderdoop weer alleen, naar het Woord Gods, uit een goede consensie bedienend kan.

Dit zal er dan wel toe leiden, dat in menig geval de tucht den band afsnijdt, die thans velen nog met de kerk verbindt, en dat de kerk den Doop weigert voor kinderkens, wier ouders of grootouders zich niet als in het Verbond staande legitiemeeren kunnen, maar, mits men dit kerkelijk neme, en niet door particuliere personen met opzicht tot den geestelijken staat der ouders of grootouders, beoordeelt, is deze inkrimping van den Kinderdoop het vanzelf geboden middel, om tot herstel van den Gereformeerden, Schriftuurlijken Kinderdoop te geraken.

KUYPER.

„Een lichaam is het.”

Eén lichaam is het, en één Geest, gelijkwijjs zij ook groepen zijn tot éénen hoop naar beroeping. Ef. 4:4.

Wordt de „gemeenschap der heiligen” genoemd door u gevoeld? Is ze in die mate, waarin Christus dit wil, een kracht in uw leven, een steun voor uw geloof, een prikkel voor uw heilige liefde?

In de eerste dagen na den eenigen Pinksterdag, toen pas de Heilige Geest was uitgestort, werkte die „gemeenschap der heiligen” zoo wonderbaar sterk.

De kerk des Nieuwen Verbonds was toen nog zoo klein. Ze woonden saam, alle de geloovigen, in éénzelfde stad. Ze kenden elkaar persoonlijk. In hen brandde het vuur der eerste, warme, onuitspreklijke rijke liefde voor den Eénig Dienbare, die naar de hemelen was weggegaan, en uit dien hemel den Trooster tot zijn verlatene kerk had neergezonden. Ze kenden zich haast niet anders voorstellen, of het leven op aarde zou nog maar korte jaren duren, en dan kwam hun Heere weder, en dan gingen ze allen met hem ten hemel in, om nimmer meer van hem, en nooit meer van elkander te scheiden. En daarom hechten ze zoo weinig aan hun land en huis, aan hun goot en zilver, dat ze bezaten, en velen verkochten wat ze hadden, en alle goed was hun gemeen.

o. Als ge u indinkt, dat ge daar te Jeruzalem in die heerlijke dagen geleefd, geliefd en gelooft hadt, wat overstelpende weelde van haast al te rijke Christelijke zielsgenieting zou uw hart en heel uw wezen doortinteld hebben, en hoe zou diezelfde „gemeenschap der heiligen”, waar ge thans zoo zelden een krachtige aandrift tot voel, het één en al in uw leven zijn geweest.

Eén lichaam, waarvan wij allen leden zijn, dat verstaat nu bijna niemand meer, en toen was het zoo klaar als de dag, en stond het in volle werkelijkheid, tot voor het kleinste kind.

Maar die zaligheid was voor deze aarde te groot. Die kon geen stand houden. Ware de kerk in die heilige weelde verzonken gebleven, dan zou nooit de kerk van Christus aan alle einden der aarde gesticht zijn. En daarom sond de Heere eensklaps over zijn liefdedronken kerk den geeseld der vervolging uit. Op eens deed het geroep van den vijand ze uit haar droom opraken. En toen keerde de eerste Christenheid tot de ontzettende, ijelijke werkelijkheid van het leven terug.

Ze moest de wereld in; ze werd opgeroepen om in naam van haar Heere die wereld voor de glorie van den Drieëenigen God op te eischen. En bitterder dan ze vermoeden kon, zou bij het volvoeren van die reuzentaak, de vloek der zonde door haar ervaren worden, én in wat de wederpartijder aan lijden en smaad over haar uitgoet, én in wat ze in eigen boezem aan liefdesverkoeling en broedertwist zou zien uitkomen.

En zoo is ze toen de wereld ingegaan, altoos uit den hemel door haar Heere en Koning bewaakt; maar onder de menschen niets erarend dan tegenstand en satanische vijandschap, en in zich zelf niets ontkennend dan een altoos weer opwellen van de wateren der zonde uit de onzalige fontein van het eigen hart.

Daardoor is de kerk toen gedeeld, gescheurd, naar alle kanten uiteengespreid. Vaak kwam broederlijk de kostelijke broederlijke verdringen. De zalf van Aarons hoofd droop niet meer als vanouds. En daarbij kwamen dan de afstanden, die de kerk te Rome van die te Corinthie, de kerk te Corinthie van die te Jeruzalem scheide. Men kende elkaar niet meer. En die kerk van Christus in de verte gaf slechts een vage voorstelling van broeders en zusters, die wel denzelfden Heere beleden, maar die men nooit van aangezicht tot aangezicht gezien had.

En zoo hield men nog wel vast aan de „gemeenschap der heiligen”, maar ze werd meer voorwerp des geloofs, dan openbaring van een rijke werkelijkheid.

„Gemeenschap der heiligen” genoot men nog alleen met de verlosten des Heeren in zijn eigen stad of dorp.

Doch ook dat bleef niet. Ook die kring